

Geheime van die Vaaldam

Deel 2

R. Fourie

Die verhaal van die Vaaldam het nie net oor familiebande en oorlewing gegaan nie. Dit het onder andere ook oor die moord op kapt. Elliot in Transvaal se 1ste Vryheidsoorlog (1880-81) gehandel. Eugène Marais beskryf hierdie tragiese geskiedenis volledig in sy boek Sketse uit die Lewe van Mens en Dier (Kaapstad: Nas. Pers, 1928). Dit gaan ook oor die Runderpes van 1895, die Anglo-Boereoorlog, en o.a. die Rebelle (1914-15).

Die geskiedenis in hierdie bydrae gaan slegs oor die twee plase Zandfontein en Cyferfontein (onder die menigte ander plase onder die Vaaldam), waar die families Roets en die tweede geslag Grovés en Vosloos en hulle nageslagte gewoon het. En dan word die geskiedenis hoofsaaklik op Zandfontein toegespits.

Cyferfontein is deur Sarah Susanna Roets (getroud met Bernardus Vosloo) geërf en Zandfontein deur Anna Francina Roets (getroud met Roelof Grové). Hulle nageslagte het verder op onderverdelings van die twee plase tot met die voltooiing van die Vaaldam in 1936 gewoon. Van die twee plase het 'n eiland (±40 hektaar) oorgebly – vroeër besit deur die RAU (tans die Johannesburg University).

Victor Edouard d’Assonville (reeds in deel 1 genoem), was die eggenoot van Martha Catharina Grové (sy 2de vrou, die jonger suster van Kobie, sy eerste vrou). Kobie is saam met hulle twee seuntjies in Oktober 1901 in die konsentrasiekamp van Heilbron oorlede. Martha se erfdeel, was 'n onderdeel met die ou opstal met die naam Oase, wat vandag 'n deel van die eiland is. Martha se graf kan vandag nog op die eiland gesien word. Haar man, Victor, is op 17 Februarie 1875 op die plaas Assegaabosch, distrik Humansdorp, gebore Hy was die seun van Henri Emile d’Assonville en Aletta Frederika Terblanche.

Met die Runderpes in Tansvaal in 1896, toe die driwwe van die Vaalrivier bewaak moes word, word Victor d’Assonville op 21-jarige leeftyd 'n inspekteur van die grenswagte tussen Viljoensdrif (regoor Vereeniging) aan die Vrystaatse kant van die Vaal tot by die Wilgerivier se invloed in die suidpunt van Zandfontein - 'n afstand van ± 50 km. Sô het hy met al die plase met driwwe in hierdie gebied se mense kennis gemaak. En dus het hy ook by die Grové-gesin van Zandfontein gekom. Dáár het hy die tweede oudste dogter Jacoba Dorothea Christina (Kobie) ontmoet, met wie hy op 8 Desember 1897 getroud is. Toe het hulle op Frankfort gaan woon waar Victor die bestuurder van die Algenene Handelaarswinkel van De Kok & Zonen was.

In Oktober 1899 het die Anglo-Boereoorlog uitbreek. Dit was vir die D’Assonville-gesin uiters rampspoedig - die vader in 'n bajonetgeveg teen die Engelse swaar gewond en die moeder (Kobie) met haar twee seuntjies (die jongste 'n baba) binne 11 dae in die konsentrasiekamp op Heilbron dood (hulle grafte is vandag nog daar). Victor, die swaargewonde het sy hele gesin binne enkele dae in Oktober 1901 verloor! Vóór hierdie tragedie het hy nog aan die veldslae Colenso en Spioenkop deelgeneem en onder andere by Chieveley as tolk by die gevangenneming van Winston Churchill opgetree. Sy bajonetwond het egter erg onsteek sodat die Boerebevelvoerder hom weer na Frankfort teruggestuur het. Die De Kok-besigheid is egter saam met die hele dorp Frankfort afgebrand en Victor was verder in haglike Britse tronke in Heilbron en Bloemfontein totdat hy in 1902 na Norvalspont se konsentrasiekamp gestuur is om dáár op die “Black list of Irreconcilables” gevange gehou is (vgl. Op die bodem van die Vaaldam, p. 73).

Ná die oorlog is die wewenaar D’Assonville met Martha Grové in Februarie 1904 getroud. Hulle het 5 kinders gehad: Anna Francina (geb. 29/12/1904 – oorlede

Op die foto kan Dr. Marthinus Herman, mev. Kona van der Walt (gebore d’Assonville) en ook mev. Therese en professor Victor d’Assonville gesien word. (Heel Links) - Foto erkenning Quarta Pretorius.

Foto erkenning: VE d’Assonville
Roelof & Anna Francina (Roets) Grové met van hulle kinders.

1985), Roelof Grové (geb. 1907 - oorlede 1939), Aletta Gertruida (geb. 1913 - oorlede 1923 en begrawe in Heilbron), Jacoba Dorothea Christina (geb. 1916 - oorlede 2012) en Victor Edouard (geb. 1927 -).

Vanaf 1920 woon die D’Assonville-gesin permanent op Martha se erfgrond Oase. Daar bou Victor eiehandig 'n woning van granietklippe wat hyself in die Bloubosbank (vandag onder water) gedelf en reggekap het. Ongelukkig is hierdie sierlike klipgebou deur die RAU gesloop – historiese argitektuur vir altyd verlore.

In 1925 het die oudste suster, Anna d’Assonville, 'n onderwyseres by 'n skool oorkant die Vaalrivier op die plaas Vaalbank (eienaar Daan Kloppers) geword. Kona, 2de jongste van die gesin met ander kinders van 'n buurplaas, moes toe daagliks met Anna, die onderwyseres, oor die Vaalrivier heen en terug vervoer word. Daarvoor het Victor d’Assonville 'n uitstekende roeiboot vir 6 mense gebou wat tot 1936 (bou van Vaaldam) gebruik is. Interessant is dit om te weet dat die plaas Vaalbank waar die skool was, ten noorde van die Vaaldam se wal, geleë is.

In 1929 skryf Victor d’Assonville onder die skuilnaam Viedas die speudersroman Jean de Ville, gepubliseer deur JL van Schaik, Pretoria. Oor hierdie boek het Eugène Marais 'n goeie resensie geskryf. In die boek kan 'n mens iets meer oor Zandfontein onder die naam Mooifontein te wete kom. Victor skryf ook 'n reeks artikels met die titel, My ervarings as 'n rebel 1914-15, in 'n Kaapse koerant.

1933 was die jaar van groot droogte en al die boere het swaargekry, ook op die plase aan die Vaalrivier. Maar in Desembermaand het 'n uitsonderlike, byna sensasionele ding, op Oase gebeur, juis op die plek waar vandag 'n eiland in die Vaaldam is: Die oudste seun, Roelof Grové d’Assonville, wat des-tyd 'n onderwyser in SWA (vandag Namibië)

was, het met 'n 1931-Chevrolet motor aldaar aangekom. Die opspraak was dat hy die motor sô verander het, dat dit met houtskoolgas in plaas van petrol geloop het - 'n sensasie waaroor die mense selfs in Heilbron gepraat het. Van daardie “gasmotor” se onderdele is vandag nog in besit van die hoog-bejaarde prof. VE d’Assonville (tans woonagtig in Pretoria).

Merkwaardig was ook die lewe van “ou Sjieling”, die Mosambiekse plaaswerker. Vir meer as drie dekades was hy in diens van die Grovés en D’Assonvilles. Iemand meer getrou en lojaal as hierdie man kan nie gevind word nie. Weens sy taal en ander kultuur het die ander Sotho-werkers hom nooit in hulle gemeenskap aanvaar nie. Sy sterwe as 'n ou man in 'n buitekamer op Oase was aangrypend toe Martha d’Assonville en haar dogter Anna, hom tot op die einde liefderyk versorg het, Sjieling is dan ook plegtig in die familiebegraafplaas begrawe.

Hierdie begraafplaas, deur 'n vooraf besluit van die groter Grové-familie, is met al die gifte steeds onder die Vaaldam se water. Die familie se sleutel-Bybelteks vir die besluit om die grafte daar te laat, was in Nederlands in Openbaring 20:13: “En de zee (bedoelende ook die Vaaldam) gaf de dooden, die in haar waren ...”. Hendrik Adriaan Grové, oudste broer van Martha d’Assonville, het in 1934 die godsdiensoefening waargeneem waartydens hierdie besluit bevestig is. Die kopstukke van Roelof Grové en sy eggenote Anna Francina (gebore Roets) se grafte is later (tydens 'n droogte), sonder dat die familie geraadpleeg is, deur iemand van die RAU op die eiland geplaas.

'n “In Memoriam” in Die Kerkblad na Roelof Grové (Martha d’Assonville se vader) se afsterwe in 1920, bring groot hulde aan hom. Meer as 40 jaar het hy

Henry Emil d’Assonville (2 jaar oud) se graf.

Jacob d’Assonville se graf in die konsentrasiekamp.

Roelof d’Assonville, 10 maande se graf.

Zandfontein bewerk en aan sy nageslagte 'n ryk geestelike erfenis nagelaat. Hy was onder moeilike omstandighede en 'n ver afstand 'n ywerige kerkman van die Gereformeerde Kerk Frankfort en het as Christen 'n besonder mooi voorbeeld gegee. Interessant is dit om te weet dat die huisdokter, die bekende digter AG Visser van Heidelberg was, wat gereeld met 'n roeiboot oor die Vaalrivier gebring is.

Die plaas Oase, saam met ander, is in 1934, na Martha se sterwe, deur die staat onteien om die Vaaldam te bou. Omdat dit in die depressie was, was die staat se vergoeding uiters min - slegs 2 pond 10 sjelings per morg. Martha is op eie versoek naby die opstal en nie in die familiebegraafplaas nie, begrawe. Daarom is haar graf tot vandag die enigste wat nog op die eiland besigtig kan word.

Met erkenning aan professor VE d’Assonville (Victor d’Assonville II) vir die kontrolering van feite.